

Образ поета-дитини в поезії Б.Чичибабіна

У російського поета Бориса Чичибабіна (1923-1994) була нелегка доля, як і в більшості письменників-шістдесятників. Бути поетом, на думку Б.Чичибабіна, означало бути вільним, безпосереднім у своїх почуттях і емоціях, бути однаково щирим у житті і в поетичних творах, не зважаючи на зовнішні перешкоди. Поету часто доводилось відокремлювати себе від соціуму, замикатися у «власному світі»: перебуваючи у Вятлазі, під час жорстокої критики та ніщівної цензури на його твори. Заради спасіння власної душі він занурювався у «свій» світ – світ з улюбленими віршами О.Пушкіна. Такий спосіб самоізоляції, ніби-то дитяча хитрість, але дозволив поету вижити і лишитись «взаправдашним поетом».

У ранній період творчості ліричний герой Б.Чичибабіна – поет-дитина, у ньому уособлюється безпосередність, довіра, щирість. Герой, максимально наближений до митця, з'являється в різних іпостасях: це поет, що розділяє горе багатостраждального народу; це і філософ, який вірить у відродження гармонії, у навернення людей до духовності; це і пророк, пером якого водить Бог, його слово – могутнє, і він намагається поезією врятувати кожного; це і смертна людина, яка прагне жити за правилами моралі, але водночас вона не байдужа до земних проблем. Але, найперше у цьому переліку, поет – це дитина, яка сприймає світ по-особливому, він захоплюється і дивується, здавалося б, щоденному і буденному світу. Таким є образ ліричного героя на ранньому етапі творчості Б.Чичибабіна.

Поэт – что малое дитя.

Он верит женщинам и соснам,

и стих, написанный шутя,

как жизнь, священ и неосознан.

То громахает, как пророк,
а то дурачится, как клоун,
Бог весть, зачем и для кого он,
пойдет ли будущему впрок [2; 32].

У вірші «Поэт – что малое дитя...», написаному в 1960-му році, Б.Чичибабін замислюється над власним життєвим призначенням. Він актуалізує пушкінське розуміння поета як пророка, разом з тим визначає нові риси художника, котрий належить уже іншій добі.

Формула «поет-дитина» сягає доби німецького романтизму. Уважається, що названа формула бере свій початок в епістолярному романі Беттіни фон Арнім «Листування Гете з дитиною» (1835), яким захоплювалися російські письменники. У романі розкрито дитячий світ у листуванні тринадцятирічної закоханої дівчини до молодого поета. З даним романом пов'язаний мистецький переворот у художньому баченні людини. У попередні літературні епохи митці не приділяли значної уваги дитині. Наслідуючи канони античності, письменники-класицисти вважали дитину недосконалим творінням, потворним, оскільки вона за недовершеністю форми тіла не відповідала античному ідеалу краси. У XVIII столітті, коли панував культ розуму, дитина уважалась за віком ще не розумною істотою, тому теж не становила особливого інтересу для письменників-просвітителів.

Дослідниця творчості Б.Чичибабіна С.Буніна зазначає: «У ліриці Б.Чичибабіна сукупність рис із загальним значенням «дитячість» (наївність, безпосередність, чистота душі) є мірилом істинності поета. Це відображено у віршах, присвячених улюбленим поетам-сучасникам: Пастернаку, Маршаку, Еренбургу» [1; 22].

Ураховуючи зауваження С.Буніної, можна здійснити спробу розкрити структуру образу поета-дитини у двох групах віршів: 1) вірші-посвяти, у яких Б.Чичибабін виводить образ зразкового поета, звертаючись до поетів сучасників; 2) вірші, в яких втілено дитячі відчуття, переживання, сни.

Складовими образу поета-дитини, який часто ототожнюється у віршах з ліричним героєм, є пантеїстична віра у силу природи, фольклор, дитяча безтурботність, пустощі, пора літніх канікул. Б.Чичибабін по-своєму розкриває дитяче світосприйняття. У віршах він увесь час повертається до світлих образів з дитинства, а ліричного героя називає «в недобрый мир забредшее дитя».

Дитинство Б.Чичибабіна і його сестри Ліди було безтурботною порою. Б.Чичибабін народився в м.Кременчуці, де часто проводив літо. Зі спогадів сестри стає відомо: «... Борис был обыкновенным ребенком, он рос как и все дети: играл во дворе, катался летом на велосипеде, а зимой на лыжах, играл с ребятами в снежки. Летом мы целой компанией ходили купаться на Северский Донец» [1; 380].

Спершу звернемося до ліричного героя поезії Б.Чичибабіна – поета-дитини. У вірші «Дождик» (1954) ліричний герой як дитина радіє дощу, розмовляє з ним, припрошує його, як у дитячому віршику.

Нивы, пастбища, леса ли
стали рады, что мокры,
в теплых лужах заплясали
скоморохи-комары.

Лепестки раскрыло сердце,
вышло солнце на лужок –
и поет, как в дальнем детстве,
милой родины рожок [2; 39].

Картина світу ранньої лірики Б.Чичибабіна має ряд особливостей, що зближують її з міфологічним ритуальним сприйняттям, яке відповідає дитячому ігровому способу пізнання дійсності. Активізуючи просторово-територіальний компонент через символіко-міфологічний пласт культури, автор наголошує на найдавніших зв'язках людини й землі, людини й

природи. Все, що є природнім, ідеальним і неповторним стає дитячим. Це можемо прочитати у вірші „Вечная музыка мира любовь”:

Рядом с любимой, с ромашкой во рту,
всею судьбой прожитой
кланяюсь ласке, дарю доброту,
пренебрегаю враждой.

Доченька дождика, смейся и верь,
ветром в ладонях владей.
Сосны, как сестры, звенят в синеве.
Солнце вселилось в людей [2; 50].

У віршах письменника часто зринають образи з дитинства – атмосфера свята, зимової казки, літнього купання в річці. Так, у вірші «Во мне проснулось сердце элина...» Б.Чичибабін відтворює свої дитячі переживання. Митець потягом усього життя зберіг переживання радості літа.

Люблю мальчишек, закопавшихся
в песок на теплом берегу,
и – каюсь – каждую купальщицу
в нескромных взорах берегу [2; 47].

У зрілому віці Борису Чичибабіну була доступна одна з привілеїв дитинства: здатність сприймати реальність як фантастичне і фантастичне як реальне [2; 100]. Так, у вірші «Элегия февральскому снегу» образ снігу належить двом світам – природному й казковому– відповідно до народних вірувань. Сніг, за повір'ям, виникає з дощу або пари, яка виходить з димом та зберігається на небі ангелами-дітьми. Коли скупчуються особливо великі запаси снігу, вони скидають його на землю, прочищаючи собі шлях. Найбільш показово даний образ розкрито у вірші „Элегия февральского снега”. Жанр передбачає журливий зміст. Художній час – лютий, прощання з зимою. Але за змістом вірш є дифірамбом, хвалою зимовій феєрії. Лише в деяких строфах виявляється елегійний характер вірша. Образ снігу в поезії

Б.Чичибабіна втілює божественне начало, хурделиця – недобре, опівнічне, лихе. Образ снігу створюють епітети „детски чистым”, „райски непорочным”, „снежным”, „золотой”, „белый”, „святой”, „свежий”. Вертикальна композиція вірша втілює думку про оновлення й очищення світу. З контексту вірша словосполучення «детски чистым», «райски непорочным» складають один синонімічний ряд.

Вышел срок метелицам полночным,
и к заре, блистая и пыля,
детски чистым, райски непорочным,
снежным снегом устлана земля [2; 282].

Античний міф про народження Афродіти, богині краси, відчувається в четвертій строфі. Поєднання різдвяного мотиву з античним створює новий сюжет про божественне народження снігу, зимового сніжного ранку, засніженої чистої землі – різдвяної дитячої казки.

Это мир, увиденный впервые,
детских снов рождественская вязь,
это сказка утренней Марии,
что из этой пены родилась... [2; 282].

Спираючись на античність і християнство, Б.Чичибабін утверджує думку про те, що людина від споглядання цієї краси здатна пережити катарсис, зцілення красою. Період зимового снігопаду порівнюється митцем з миттю благодаті, красою, яка може врятувати світ.

Знать, и нам виденья не случайны,
и на миг забрезжит благодать,
знать, и мы достойны нежной тайны,
что вовек живым не разгадать... [2; 283].

За два роки до смерті, у віці 69 років, Б.Чичибабін пише вірш «Взрослым так и не став...». У вірші тричі повторено перший рядок

«взрослым так и не став...», митець свідомо відмежовується від жорстокості, неправди, насильства, яке панує у світі дорослих:

Взрослым так и не став, покажусь-ка я белой вороной.

Если строить свой храм, так уж, ведомо, не на крови.

С той поры живу на земле неодоухотворенной,

я на ней прохожу одиночную школу любви [2; 265].

Стильовою особливістю творення образу поета-дитини у ліриці Б.Чичибабіна займає психологізм. Предметом поетичного відтворення є динаміка думок, емоцій, уявлень, бажань тощо. Митець переключає увагу з деталей подій зовнішнього світу на почуття чистої душі. Він драматизує лірику, поглиблює її психологію, збагачуючи реалістичну природу віршів.

Говорячи про процес написання віршів, Б.Чичибабін підкреслює, що цей акт творіння є радісним, безпосереднім: «Вот почему поэту труднее, тяжелее, ответственнее, чем прозаику или любому другому художнику: его стихи, его творчество должны подкрепляться биографией, жизнью, судьбой. Но и легче, но и радостнее: ничего не надо придумывать, ничего не надо сочинять, и в самом писании стихов уже награда, уже праздник. Если стих пойдет – он пойдет, если его нет – его ничто не заставит быть» [2;13]. Він проти готових формул у складанні віршів: „Ведь когда человеку больно, он забывает о мастерстве. Когда он кричит от боли, он не думает, чтобы этот крик был красив. Хотя, с другой стороны, и крик в настоящей поэзии недопустим, и красота, та самая, которая мир спасет, в ней абсолютно необходима. Тут все полно противоречий, все – тайна и чудо, все держится на грани, тоньше лезвия бритвы, и грань эту переступить нельзя” [1; 248]. На думку Б.Чичибабіна, поет має боротися зі штампами, він не повинен наслідувати, а творити нове. Він розумів поезію як дар і основним її завданням уважав творити добро.

Значну частину у творчому доробку митця займають вірші-посвяти. Г.Померанц в листах до Б.Чичибабіна відзначив жанрові пріоритети митця:

„Вы искренни и ищите искренней дружбы скорее, чем восхищения, и Вас тянет к жанру „Послания к друзьям”, а не к оде, скажем, и только любовь вызывает Вас на сонеты” [1, с.150]. Для вірша-посвяти, вірша-дружніх послань автор обирає різні форми: сонета („Сонет Марине”), вірша-подорожі („Путешествие к Гоголю”), молитви („Молитва за Мыколу”). У даних жанрових формах Б.Чичибабін акцентує увагу не на зображенні, а на вираженні, тобто відчуття переважає над зображенням. У художньому просторі Б.Чичибабіна є чимало поезій, присвячених громадським діячам, письменникам, акторам, художникам, друзям: О.Гріну, С.Єсеніну, Л.Костенко, Ф.Кривіну, К.Паустовському, Д.Славичу, Л.Толстому, Т.Шевченку та ін. Адресуючи вірші людині мистецтва, у поетичних рядках Б.Чичибабіна з’являються слова: хлопчик, дитина, малятко. Микола Руденко – «он – чистое дитя, и вы его не троньте» [3;104]. Леонід Пінський – «... у него в гостях Шекспир,/ а глаза, как у ребенка» [3;63].

Для Б.Чичибабіна Богом був Пушкін. У вірші «Экскурсия в лицей» (1974) митець символічно змальовує свій шлях до Пушкіна; мандрівка коридорами лицію, в якому навчався Пушкін, стала духовним катарсисом для ліричного героя. Занурюючись в атмосферу пушкінської епохи, він відчував дух поета: «Он плыл органом в хоре семисферном/ и егозой сверстниками слыл» [3; 123]. Б.Чичибабін занурюється у світ дитинства Пушкіна:

И нет причин – а мы с тобою плачем,
а мы идем и плачем без конца,
что был он самым маленьким и младшим,
поди стеснялся смуглого лица... [3; 123].

Ім’я Пушкіна для Б.Чичибабіна – це знак поезії, що врятує світ, а світло надії запалено на свічці поета-дитини Пушкіна.

В ребячьем сердце нежность и веселье,
закушен рот, и щеки горячи...
До наших лет из той лицейской кельи
сияет свет мальчишеской свечи [3; 124].

Б.Чичибабін мав талант створювати із звичайних предметів місткі, цілісні, глибинні образи, що сприяли емоційному осягненню світу й спонукали розмірковувати про буття в спогляданні навіть звичайних речей з допитливістю дитини. Митець щиро дивується усьому тому, що спостерігає у світі природи. Він захоплюється і милується цвітінню картоплі, горобцю, кульбабі. Письменник своїми віршами прагнув звільнити людину від „німоти” й „глухоти”, відкрити серця людей добру й впустити Боже світло, тому він звертався до звичних образів, але зображував їх в іншому світлі, в їх приналежності до Абсолюту, до Божого задуму, що відкриває читачеві новий погляд на дійсність з позицій вічності.

Література

1. Борис Чичибабін в статтях и воспоминаниях. – Харьков: Фолио, 1998. – 463 с.
2. Карась-Чичибабина Л.С., Бунина С.Н. Борис Чичибабін. Поэзия в комментариях. Материалы к «Собранию стихотворений» Б.А.Чичибабина. – Харьков, 2008. – 250 с.
3. Чичибабін Б.А. Стихотворения. – Х., 2005. – 320 с.

Анотація

У статті розглянуто образ поета-дитини в ліриці Б.Чичибабіна, наголошується на складових образу, простежується його еволюція. Виокремлено дві групи віршів, де з'являється образ поета-дитини: вірші-посвяти письменникам сучасникам Б.Чичибабіна і вірші-спогади, де розкрито дитячі емоції, переживання, сни, закарбовані дитячою пам'яттю. Структуротворчим началом образа поета-дитини у ліриці Б.Чичибабіна є автобіографізм. Ліричний герой несе в собі дитячі спогади поета, але за цієї схожістю між ліричним героєм та автором не має тотожності, навпаки вони ведуть складний діалог про час і про себе.

Ключові слова: образ, структура образу, мотив, проблема, тема, стиль, лірика.

Аннотация

В статье рассматривается образ поэта-ребенка в лирике Б.Чичибабина, уделяется внимание составляющим образа, анализируется его эволюция.

Выделено две группы стихотворений с образом поэта-ребенка. К первой группе относятся стихотворения-посвящения писателям современникам. Ко второй группе относятся стихотворения-воспоминания, в которых отражены детские эмоции, переживания, сны. Структурообразующим началом лирики Б.Чичибабина стал автобиографизм. Лирический герой несет в себе детские воспоминания автора, но при всей схожести между лирическим героем и автором нет тождества, наоборот, они ведут сложный диалог о времени и о себе.

Ключевые слова: образ, структура образа, мотив, проблема, тема, стиль, лирика.

Summary

The article deals with the image of author-child in B.Chichibabin's poetry. The main attention is paid to the structure of image, and its evolution. Two groups of poems concerned the image author-child is studied. The first group contains the poems dedicated to modern writers. The second group contains the poems-recollection where the images from the author's childhood appear as well as child's emotions, dreams. The autobiography takes a great part in the structure of writer's images. There is a kind of similarity between author and lyrical hero, but there is not identity. Within the article, the image of author-child has been specified.

Key words: image, the structure of image, motif, problem, theme, style, lyrics.

Довідка про автора

Зуєнко Марина Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Домашня адреса: вул. Фрунзе 92, кв.26, м. Полтава, 36014, тел.80501921365.